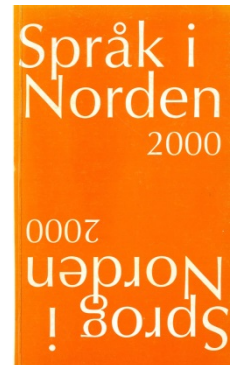

Sprog i Norden

Titel: Sproglig opdagelse – sproglig opdragelse. Nabosprog i et didaktisk
perspektiv
Forfatter: Henrik Møller
Kilde: Sprog i Norden, 2000, s. 62-71
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språkråd

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sproglig opdagelse – sproglig opdragelse Nabosprog i et didaktisk perspektiv

Henrik Møller

Videnskab og formidling/pædagogik

Dette indlæg vil tematisere forholdet mellem sprogvidenskab på den ene side og undervisning på den anden side. Der behøver ikke være en konflikt imellem disse to, men det kræver så at underviseren støtter sig til og formidler stof og viden som både er fagligt velunderbygget og samtidig interessant for eleverne. At læreren forsøger at gribe elever/studerter hvor de er nysgerrige og interesserede – uden at øve vold på det faglige og saglige stof som videnskaben har bragt til veje. Men det kræver også – og det vil jeg give eksempler på i det følgende – at man er parat til at diskutere dogmer som kan se videnskabelige ud, men som måske i virkeligheden viser sig at være politisk begrundede.

Dansk Sprognævn er et forsknings- og informationsinstitut som *"har til opgave at følge det danske sprogs udvikling, at give råd og oplysninger om det danske sprog og at fastlægge den danske retskrivning... Dansk Sprognævn skal arbejde på videnskabeligt grundlag... Nævnet skal især samarbejde med sprognævn og tilsvarende organer i Norden."*¹ Både de ansatte og de fleste medlemmer af Sprognævnets arbejdsudvalg er videnskabsfolk. Jeg er derimod ikke videnskabsmand, men underviser, eller formidler som det er moderne at sige. Jeg er ansat på et seminarium – eller lærer(høj)skole som man siger i de andre nordiske lande – og i Danmark har seminarielærere ikke forskningsret eller -pligt. Jeg er valgt ind i Sprognævnet af Dansk lærerforening (min fremh.), som i øvrigt er den eneste enkeltinstitution der har to repræsentanter i Nævnet. Jeg skal altså især være med til at varetage en af Nævnets hovedopgaver,

---

¹ Lov om Dansk Sprognævn, 1.8.1997.

nemlig informationen – eller oplysningen som det jo må hedde i Grundtvigs fædreland.

Og i denne sammenhæng har jeg i princippet et ganske stort forum at oplyse: For hver dansklærer til Folkeskolen som jeg uddanner, er der i gennemsnit 20 skoleelever om året der får mulighed for at høre eller se hvad lærerne har at byde på, og efter 28 år som seminarielærer har jeg regnet ud at det må blive omkring 900.000 elever i alt der i princippet har haft mulighed for at få viderebragt noget jeg har sagt eller skrevet til mine studenter. Det er jo ikke så ringe et seertal – hvis man skal regne det ud på den måde!

Netop i min egenskab af gammel rutineret seminarielærer med mange års erfaring i nordisk samarbejde har jeg – sammen med en norsk og en svensk kollega – skrevet bogen: "*Næsten som hjemme – om stoff og metoder i grannspråksundervisningen*".²

Hvad er så et nabosprog egentlig? Og er definitionen filologisk eller geografisk? – eller er den "bare" politisk? I Danmark er vi jo bl.a. naboer med Tyskland, men tysk er ikke et nabosprog, men derimod et fremmedsprog. Vi er også nabo med England – i hvert fald hvis fælles kontinentalsokkel i havet gælder med – og også dette sprog er et fremmedsprog. Norge og Sverige derimod er vi ikke direkte landfaste med, men de er naboer alligevel. Spontant vil man nok sige at det skyldes at sprogene – rent politisk-historisk begrundet – ligner hinanden mere, og at vi helt ureflekteret føler os sprogligt bedre hjemme med norsk og svensk end med tysk og engelsk – bortset fra de senere års historier om at svenske og danske studerende på udveksling foretrækker at tale engelsk indbyrdes når de mødes ...

Men der er også et nordistisk-politisk begrundet valg i synet på nabosprog. I Norden går skellet mellem de tre store skandinaviske lande og deres sprog på den ene side og de øvrige nordiske lande og sprogområder på den anden: Finsk, færøsk, grønlandsk, islandsk, samisk og hvordan er det nu? Skal

² Linnér, Møller og Øygarden: *Næsten som hjemme*, Nord 1996:4, Nordisk Ministerråd, Kbh.

Ålandsøerne nævnes her? Der er megen "politisk korrekthed" i det nordiske arbejde, ovenfor har jeg i overensstemmelse med en nordisk konvention nævnt sprogene i alfabetisk rækkefølge – så er der ingen der bliver fornærmede over at komme ind på en uønsket plads på listen!

Undervisningen og skolen

Min arbejdsmåde har altså ikke været den systematiske som kendetegner videnskaben, men har snarere været causerende, eller essayistiske nedslag i forskellige sproglige, kulturelle og politiske problemstillinger som mine studenter eller jeg selv har fundet relevante, eller som vi har undret os over. Dette aspekt er en af grundene til at jeg har kaldt mit indlæg "Opdagelse". Stilen i denne arbejdsform kan minde lidt om Erik Hansen og Jørn Lunds "Sprogminuttet" på Danmarks Radio: Det begynder med nysgerrighed og slutter med et sagligt og videnskabeligt begrundet svar som er til at forstå for almindelige mennesker, herunder studerende og skoleelever.

De grundlæggende didaktiske spørgsmål har for mig altid været:

1. Hvad skal eleverne/studerende lære?
2. Hvorfor skal de det? og
3. Hvordan kan man bedst lære dem det?

Her kan det være interessant at gå til folkeskolebestemmelserne i nabolandene hvorfra jeg citerer ganske kort:

Sverige:

...att eleven... får kunskaper om språken i våra nordiska grannländer.

Danmark:

...give eleverne mulighed for at udvikle færdighed i at lytte til og læse norsk og svensk med forståelse.

Norge:

...å gi elevene del i det nordiske kultur og språkfelleskapet.

Kommentarer:

Den svenske formulering er upræcis – hvad er *kunskaper*? skal eleverne vide lidt om de (sprog)historisk betingede forskelle på sprogene, eller skal de også have en vis sprogfærdighed? Og hvad med det forhold at norsk og dansk er overkommelige nabosprog, mens finsk er noget helt andet? Men Finland er jo et reelt *grannland* – hvad skal læreren gøre?

Den danske er langt mere præcis, man får oplyst hvad eleverne skal kunne, rent sprogfærdighedsmæssigt, og hvilke sprog det drejer sig om.

Den norske er storladet og særdeles upræcis, hvad betyder det at eleverne skal have *del i*? og mener man virkelig *det nordiske* sprogfællesskab? I så fald bliver der nok at se til: Finsk, færøsk, grønlandsk, islandsk, samisk ... plus de nemme nabosprog (dog ikke russisk, må man formode!)

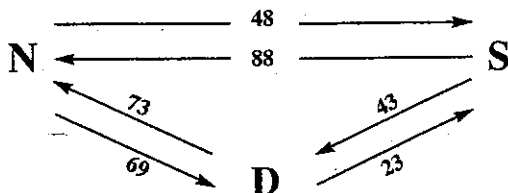
Hvis man betragter bestemmelserne lidt mindre kritisk, kan man konstatere at eleverne altså ikke skal lære at tale og skrive de nordiske sprog – de skal kunne forstå talt og skrevet nabosprog.

Den ”rationelle” baggrund

Som jeg opfatter det, er der flere relevante videnskaber knyttet til det nordiske sprogsamarbejde. Der er selvfølgelig filologien og sproghistorien. Men der er også den generelle politiske historie og kulturhistorien, og der er sprogpolitik – som ofte henter sine argumenter i det filologiske og/eller historiske, men hvis rationelle grundlag ofte er temmelig løst. Sprogpolitik i bred forstand omfatter fx

- normering
- sprogene i skolen
- turisme og sprog
- samt en række helt irrationelle faktorer, fx om hvem der bedst kan lide hinanden eller ej, hvem der opfattes som ”storebror” i forhold til de andre osv. osv.

Her vil jeg ganske kort nævne den klassiske forståelsesmodel om lytteforståelsen mellem rekrutter fra de tre skandinaviske nabolande. (Det skal tilføjes at den er gammel, og at det kunne være interessant at få foretaget en ny undersøgelse).

Pilene peger mot den som lytter.

Kommentar:

Det forekommer mig især interessant at se på **forskellene** på de parallelle pile ud fra et kommunikationssynspunkt: Det ser umiddelbart ud til at forholdet mellem dansk og norsk er mest harmonisk: tilsammen forstår vi 142 %, og der er næsten balance/ligeværdighed imellem mængden af forståelse. Derimod ser det ud til at svenskerne generelt har et forståelsesproblem: De forstår kun halvt så meget af de andres sprog som vi forstår af deres. Den samlede forståelse mellem svensk og norsk er næsten lige så god som mellem dansk og norsk, 136 %, men det er nordmændene der gør hele arbejdet! Helt galt er det tilsyneladende med dansk og svensk: Den samlede forståelse er ringe, og der er heller ingen symmetri i forståelsen. Det er endnu mere mærkeligt når man tænker på at sproghistorien fortæller os at svensk og dansk historisk set er mere beslægtede end norsk og dansk (østnordisk > vestnordisk).

Modellen er tidligere blevet brugt til at tillægge svenskerne en "storebrorholdning" til de to andre: Når de forstår så lidt, er det fordi de ikke er egentligt interesserede, de har nok i sig

selv. Men en sådan tolkning kan jo lige så godt afspejle vores komplekser?

Under alle omstændigheder kunne det være interessant at få en ny undersøgelse på baggrund af de nuværende politiske forhold: Sverige og Danmark med i EU, Norge udenfor, og i 2000 åbner broen mellem Sverige og Danmark ...

Eksempler fra undervisningen

I seminarieundervisningen udvælger vi vores stof ud fra interesse og studenternes spontane sprogbevidsthed – inklusive deres fordomme. Fx er det påfaldende at studenter i Jylland synes at svensk er svært, mens københavnere og sjællændere ikke er så forskrækkede m.h.t. svensk – de kan høre det på tv, og de møder ofte svenskere. Ofte kommer elever og studenter selv med sproglige spørgsmål eller oplevelser som kan give anledning til undervisning i sproglig opmærksomhed – både i forhold til nabosproget og eget sprog.

Dyre- og plantenavne eller navne på madvarer er i denne sammenhæng interessante områder, fx *maskros*, *løvetann* og *mælkebøtte* eller *pannbiff*, *hakkebøf* og *karbonade(kake)* – sådanne kan give anledning til analyser af semantisk og etymologisk art. Hvad er det ved hakkebøffens egenskaber de sproglige udtryk hæfter sig ved? Svenskerne vil have den tilberedt på en pande, nordmændene over kul(??) (og hvordan har det fremmede ord *karbon* fået lov at forblive i det norske?), mens danskerne hæfter sig mere ved konsistensen.

Der er jo også de klassiske *roliga* eller *rare* ord hvor samme ord har en anden betydning på nabosprogene – de såkaldte ”falske venner” hvor den faglige forklaring kan gå på forholdet mellem udtryk og indhold og evt. etymologiske udredninger. Endelig vil jeg lige nævne et af de udtryk der vækker munterhed også hos voksne og filologisk uddannede danskere og svenskere: *Det norske samlaget*.

Normeringsspørgsmål

Jeg har ofte været ude for at studenter som har været på udveksling i de andre nordiske lande, er blevet interesserede i normeringsspørgsmål. I denne henseende er Island det mest interessante p.g.a. den meget puristiske sprogpolitik og ikke mindst mælkekartonerne som kommunikationsmiddel mellem det islandske sprognævn og befolkningen. Der kan man sige at islændingene har fundet et medie som virkelig fremmer den brede sproglige opmærksomhed, herunder også den sprogpoltiske interesse. Som medlem af Dansk Sprognævn kan man også misunde islændingene den helt åbenlyse normfastsættelse: "*Det er god sprogbrug at...*" skriver de helt frejdigt; vi udtrykker os mere forsigtigt når vi giver råd.

Den islandske politik med at finde et islandsk afløsningsord for nye ting og fænomener i kulturen øger studenternes opmærksomhed på hvad vi selv gør i Danmark, og om alle de nordiske sprog gør det på samme måde. Altså hvordan tager sprogene nye ord ind. Jeg har valgt et eksempel der er kommet ind i dansk i 1908 – så undgår jeg eksempler der vedrører nuværende medlemmer af nævnene! Ordet er det engelske *gearbox*:

På dansk hedder det *gearkasse*, ordbogen oplyser at det er kommet ind i 1908,³ etymologien oplyser at første led er fra engelsk: "*gear egl. eng. for udstyr, hjulværk, fra oldn. gervi, besl. m. gøre*". – Det er interessant, ordet er altså oprindelig sejlet over Nordsøen med vikingerne (ligesom *kiks*), og så er det kommet tilbage med den hastigt ekspanderende bilindustri. Og hvordan har vi så taget det ind? Første led er bevaret i den engelske form, mens andetleddet er oversat direkte *box* ⇒ *kasse*. Der er altså ingen konsekvent bestræbelse på enten at beholde det udenlandske fagudtryk eller finde et reelt afløsningsord.

På norsk hedder det *girkasse* – til dels samme teknik som i dansk, men med den interessante ændring at man fornerker

---

³ Ordbog over det danske Sprog

stavemåden – norsk har i øvrigt også ordet *boks*, (også med fornorsket stavemåde).

På svensk hedder det *våxellåda* – her har man den mere puristiske sprogpolitik: Man oversætter ikke førsteleddet direkte, men finder et ord der dækker funktionen, at skifte, andetleddet er det svenske ord for *kasse*.

På finsk overtager man – efter de helt specielle transformationsregler – det svenske grundmønster: *vaihdelaaiteikko*.

På islandsk hedder det *gírkassi* – en stor skuffelse for en dansk student der måske forventer en puristisk oversættelse som den svenske. Forklaringen på at det ikke er blevet tilfældet, skal nok findes i historien: På dette tidspunkt var Island ikke selvstændigt og sprogpolitikken ikke så puristisk, og ordet er gået ind i form af den danske eller norske variant.

Sammenfattende og ganske uvidenskabeligt kan man konkludere at de forskellige teknikker til indtagelse af nødvendige nye begreber eller navne er udtryk for forskellige (sprog)politiske holdninger på det tidspunkt hvor ordet er optaget i de forskellige sprog.

Vi plejer i denne sammenhæng også at nævne det fælleskandinaviske *bil* som er blevet til på dansk efter en konkurrence i dagbladet Politiken i 1902.⁴ Målet var at finde et godt og kort ord for det lange og fremmedartede *automobil*. Ordet slog igennem og bredte sig til dels til de øvrige nordiske lande. (I parentes bemærker vi at det på tysk hedder *auto*, men hvis man kan sove i køretøjet, hedder det *wohnmobil* – mærkeligt, og på engelske hedder det tilsvarende fænomen *autocamper*.)

Opdagelse – opdragelse

Jeg opfatter opdagelsen som resultat af en venlig, latent nysgerrighed over for sproglige fænomener i almindelighed og nabosprogenes i særdeleshed, mens opdragelsen er en mere systematisk egentlig undervisning.

---

⁴ Ibid.

Specielt i forbindelse med dansk som nabosprog er det nyttigt at gøre studenterne opmærksom på at det danske talesprog for tiden udvikler sig voldsomt i retning af en "sjusket" udtale, altså en hurtig og utydelig udtale hvor det for lytteren er umuligt at genkende de enkelte ord og skille dem ud fra hele "lydpakken". Det er nok en af de største forhindringer for taleforståelsen hos vore naboer.

En god norsk ven der – ligesom jeg selv – er lektor på en lærer(høj)skole, og som i mange år har været med i samarbejde mellem danske og norske studenter, spurgte mig i en sen aftenstund over en toldfri whisky om et par danske gloser som vi brugte meget tit, og som han altså ikke kunne forstå – og heller ikke slå op i sine ordbøger. Det ene måtte, så vidt han kendte til dansk stavepraksis, skulle staves *dudde*. Men hvad betød det? Jeg kendte det heller ikke og bad ham give et eksempel på hvilken sammenhæng det bruges i: Jo, det er en del af hilsefraserne: "*Vonhadudde*" – så forstod jeg: "*hvordan har du det*", evt. med tryk på *du*.

På samme måde med "*deodé*" (vi har normalt ikke accent i dansk, men jeg bruger den her til at markere trykket) – det forstod han heller ikke – selv om det jo bare betyder det samme som *akkurat* på norsk, eller på rigtigt dansk: "*Det er jo dét*".

Ud over indslag af ovennævnte art arbejde vi i dansk læreruddannelse mere systematisk med korte litterære tekster, fx digte, eller med korte avis- og ugebladsnotitser. Vi arbejder med film fra de nordiske lande, og mange arbejder med pennevenner/brevvenner eller venskabsklasser – en arbejdsform der i de senere år er gjort lettere af de elektroniske medier hvor mange skoleklasser har egen hjemmeside og e-post. For manges vedkommende fører sådan et arbejde videre til en klasserejse til brevvennerne, og endnu har Norden i de fleste danske klasser en vis fortrinsret – selv om EU-samarbejdet nok har nedbragt procentdelen af rejser for danske elever og studenter til Norden. Som en af mine studenter sagde sidste år i en mørk og regnfuld februar: "*Nu synes du måske jeg burde tage til Volda*".

på udveksling, men jeg trænge altså mere til Barcelona og til et ordentligt klima!”

På længere sigt må vi nok indstille os på en bredere internationalisering, og blandt andet derfor er det godt at det emne indgår i det moderne nordiske sprogsamarbejde.